

Didier Dumas

BIBLIA
ȘI
FANTOMELE
SALE

Traducere din limba franceză
de Cristina Vasilescu

philobio

NOTE PRELIMINARE

Psihanaliză, mituri și religie

Fiind născut într-o familie de profesori universitari protestanți, a căror singură credință era ateismul, probabil că nu mi-ar fi venit niciodată ideea să deschid Biblia, dacă prietenia mea cu Françoise Dolto nu m-ar fi incitat în acest sens. Cartea ei, *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse*¹, dezvăluie o dimensiune a structurii mentale precoce pe care terapeuții pediatri o neglijaseră până atunci: mitologia religioasă a culturii părinților existentă în mintea copilului. O lucrare care ar fi trebuit să faciliteze apariția unui nou domeniu de cercetare, în cadrul căruia mitanaliza să fie instituită ca ramură indisociabilă de psihanaliza copilului. Din păcate, specialiștii nu au primit-o ca atare. Ponegriți de „gardienii roșii” ai ortodoxiei lacaniene, psihanaliștii au văzut în ea, în cel mai bun caz, un eseu care nu are legătură cu restul studiilor clinice ale lui Dolto; sau, în cel mai rău caz, o „izbucnire religioasă” ce întinează

---

¹ Françoise Dolto și Gérard Sévérin, *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse ou la Vie du désir*, Gallimard, Paris, 1996. (n.a.)

în mod revoltător laicitatea acestei practici. Astfel de reacții denotă degradarea unei psihanalize pedante care, mărginindu-se la teorie și limitându-se doar la ascultarea adulților, ajunge să nu aibă habar nici despre ce înseamnă un copil, nici despre formarea acestuia.

Mitologia culturii în care se întrupează copilul joacă un rol fundamental în formarea lui mentală. Ea îi oferă răspunsuri la întrebările legate de moarte și de viața de apoi. Îi explică apariția ființei umane. Stabilește granițe între universul în care trăiește el și cel al strămoșilor săi. Și, nu în ultimul rând, prefigurează cadrul cosmologic în care copilul se construiește și dă sens propriei vieți. Această mitologie îi marchează așadar atât sistemul de reprezentare, cât și edificarea idealurilor. Așa se petrec lucrurile în toate culturile, doar că într-o noastră se suprapune o „mitologie științifică”: cea a imaginilor prin care știința ne prezintă universul. Dar cum aceasta din urmă nu pretinde nici că știe de unde apare viața, nici de ce există moartea, mitologia biblică rămâne, de cele mai multe ori, singura referință de care dispun părinții pentru a răspunde la întrebările copiilor despre misterele vieții, ale nașterii și ale morții. Iar acest lucru este valabil chiar și în cazul părinților care se consideră atei, pentru că, în general, nici ei nu găsesc altă referință în afara aceleia pe care au primit-o în copilărie.

Așadar, rolul pe care îl joacă, în mod inevitabil, mitologia culturii părinților în construcția oricărei ființe umane reprezintă, în plus, unul dintre motivele pentru care analiza miturilor ocupă un loc important în constituirea teoretică a psihanalizei. Spre deosebire de Françoise Dolto, Freud s-a ferit multă vreme de abordarea mitologiilor religiilor actuale. El și-a publicat studiul referitor la Moise² abia după ce a

---

² *Moise și monoteismul*, Editura Antet, 2010. (n.tr.)

emigrat în Anglia. Nu a făcut acest lucru mai devreme pentru că, trăind la Viena, într-o societate profund antisemită, nu putea risca o confruntare pe față cu Biserica vieneză. În orice caz, Freud știa că, prezentând analiza mitului drept teorie, așa cum a făcut cu Oedip, își asuma un mod de gândire care a fost dintotdeauna cel al adepților religiei; și, mai precis, al acelor care, precum părinții spirituali, duhovnicii sau exorciștii, se ocupau de îngrijirea sufletului înainte ca Freud să fi întemeiat psihanaliza.

Într-adevăr, că e vorba despre druzi, șamani, mistagogi greci³ sau preoți ai religiilor biblice, toți tămăduitorii sufletului, din toate epocile și civilizațiile, și-au prezentat acțiunile sau puterile justificându-le prin teorii inspirate din mitologia propriei culturi. Publicându-și analiza asupra mitului lui Oedip, Freud se temea înainte de toate, așa cum i-a mărturisit lui Lou Andreas-Salomé, să nu fie considerat un mistagog și să nu fie confundat astfel cu persoanele evlavioase. Dorind să evite cu orice preț acest lucru, Freud a atribuit psihanalizei o aparență științifică, dar, în același timp, a rupt-o total de rădăcinile ei biblice.

Este primul aspect în privința căruia cartea de față vizează o punere în ordine. Psihanaliza nu putea să apară în altă parte decât în civilizațiile Bibliei. Că admite acest lucru sau este doar șocată de el, asta nu schimbă cu nimic lucrurile, fiindcă, așa cum o să vedem, psihanaliza își are pe de-a-ntregul originea în Scriptură. Iar asta chiar și în cele mai recente abordări ale sale. Pentru că, de exemplu, zămisirea primilor doi copii ai lui Adam și ai Evei este o ilustrare a ceea ce Jacques Lacan a numit *forcluziunea Numelui-tatălui*, condamnarea lui Cain reprezintă o teorie a *fantomei* aidoma aceleia a lui Nicolas

---

³ Preoți din Grecia antică, inițiatori în misterele sacre. (n.a.)

Abraham, iar povestea lui Noe și a fiilor săi, o teorie transgenerațională a constituirii claselor sociale, în privința căreia nu găsim niciun autor anume la care să fac referire. Cert este că aceste istorii prefigurează cercetările actuale, atât în domeniul psihanalizei, cât și în cel al sociologiei, asupra structurii transgeneraționale a spiritului și asupra proceselor prin care este el transmis în succesiunea generațiilor⁴.

Cartea de față, prin faptul că prezintă actualele cunoștințe ale psihanalizei ca fiind, în mod incontestabil, deja menționate, de mii de ani, în Biblie, i-ar putea surprinde, dacă nu chiar șoca, pe materialiștii sau evlavioșii care consideră că psihanaliza și spiritualitatea sunt domenii inconciliabile. Este unul dintre aspectele pe care cartea de față ar trebui, sper, să le lămurească. Odată ce psihanaliza și-a asumat o activitate care, în mod tradițional, aparține fețelor bisericești, este absurd ca ea să fie considerată, în continuare, ca fiind străină de domeniul spiritual sau în contradicție cu acesta, așa cum se obișnuiește în cultura noastră. Spiritualitatea se îngrijește de spirit, de edificarea, evoluția și viitorul lui, pe când psihanaliza nu se ocupă doar de el, deși o face demarcându-se în mod radical de gândirea religioasă. Faptul că „inspirația fundamentală, sursa ascunsă a gândirii freudiene” se regăsește, cum scrie arhiepiscopul Parisului, Jean-Marie Lustiger, „în tradiția biblică”⁵ nu este, prin urmare, deloc surprinzător. Și aceasta cu atât mai mult cu cât cel care a inventat-o, Freud, a învățat să citească și să scrie cu ajutorul Bibliei ilustrate a lui Ludwig Philippson.

---

⁴ Vezi, referitor la acest subiect: Nina Canault, *Comment paye-t-on les fautes de ses ancêtres*, Desclée de Brouwer, Paris, 1998.

⁵ Jean-Marie Lustiger, „Les racines religieuses de la psychanalyse”, *Le Choix de Dieu*, Éditions de Fallois, 1987.

Visele, fantasmeme și miturile

Fiecare popor, fiecare cultură manifestă o aprehensiune subiectivă față de lumea căreia îi aparține, lume care se reflectă în propriile mituri. Studiile psihanalistei Françoise Dolto au arătat că rolul miturilor culturii părinților în construcția mentală a copilului nu poate fi neglijat, cum nu poate fi ignorat nici rolul limbii materne în procesul gândirii. În structurile colective ale spiritului, miturile ocupă un loc asemănător viselor și fantasmelor în *psyché*⁶-ul individual. Ele dovedesc existența unor reprezentări comune unui ansamblu de indivizi, fiind așadar la fel de indispensabile precum fantasmemele și visele pentru înțelegerea spiritului. Miturile sunt învelișuri sau „epiderme culturale” colective care diferă de la o societate la alta, așa cum și învelișul corpului, pielea, nu are aceeași culoare pe toate continentele.

Ca și visele, fantasmemele provin dintr-o activitate mentală în care senzațiile corporale sunt legate de imagini, nu de cuvinte. Ele atestă persistența, în noi, a unei *gândiri în imagini*, specifică primilor trei ani de viață. Într-adevăr, la bebeluș, imaginile mentale constituie cea mai importantă textură a gândirii. Către vârsta de trei ani, când copilul începe să rostească fraze, deprinderea vorbirii refulează rolul preponderent jucat până atunci de imagini, acestea slujind de-aici înainte limbajul. Ele pot compensa atunci lipsa unor cuvinte, cum se întâmplă, de exemplu, atunci când spunem: „Treaba asta m-a rupt în două”. Construim astfel o imagine, o metaforă, ce redă o senzație pentru care nu există niciun cuvânt precis.

Așa se formează fantasmemele în copilărie. Ele nu se construiesc pe baza celor spuse de părinți despre sexualitate.

---

⁶ Suflu vital, suflet (n.tr.)

Fantasmemele acestea se constituie pentru a remedia ceea ce părinții nu pot sau nu îndrăznesc să spună despre ele, producând imagini ce se substituie informației pe care adulții nu au putut ori nu au știut să o ofere. Miturile au o funcție asemănătoare. Ele se clădesc după modelul viselor și al fantasmelor, precum cărțile cu poze. Se dezvoltă acolo unde cunoașterea, știința, tehnologia și inteligența umană se lovesc de propriile limite. Miturile făuresc reprezentări ale celor mai profunde mistere ale vieții. Și, aducându-ne astfel satisfacție cu privire la ceea ce suntem în propriii noștri ochi, ele ne protejează de necunoscut și atenuază angoasa pe care ne-o provoacă neputința de a ști de unde vine și încotro se îndreaptă umanitatea.

În vreme ce imaginile fantasmatiche colmatează „golurile” limbajului familial în care s-a construit copilul, imaginile mitologice le acoperă pe cele care alcătuiesc, în limbajul colectiv, lacunele cunoașterii omenești. Așadar, miturile, fantasmemele și visele au în comun faptul de a fi exprimate într-un limbaj mult mai dens decât cuvintele. Un *limbaj al imaginilor*, al metaforelor și al simbolurilor, mai puțin explicit, desigur, decât cuvintele prin care sunt redade, dar mult mai bogat, mai concentrat sau mai profund decât limbajul verbal. Totuși, descoperirea sensului lor ascuns nu se poate înfăptui fără un oarecare efort. Este ceea ce ne învață deciptarea viselor. Cea a miturilor nu diferă cu nimic.

Într-adevăr, că e vorba despre Dumnezeu care îl scindează pe Adam pentru a o extrage pe Eva din trupul lui și a-i dărui o parteneră pe gustul său, despre Noe care se îmbarcă împreună cu întreaga faună pe o arcă în formă de templu, pentru a regenera omenirea aflată în primejdie, sau despre oameni care pornesc să cucerească Cerul în momentul construirii Turnului Babel, imaginile mitologice sunt asemănătoare cu producțiile onirice. Ele sunt produsul unor procese mentale, aceleași prin

care se făuresc visele. Prin urmare, beneficiază de același tip de analiză.

Imaginile viselor pot părea absurde, de exemplu. Ele sunt totuși purtătoare ale unei cunoașteri inconștiente, exact aceea pe care psihanaliza are drept scop să o readucă în conștiință. Imaginile mitologice au o încărcătură la fel de bogată, cel puțin pentru faptul că înglobează cunoștințe inconștiente, acelea ale popoarelor în sânul cărora s-au constituit. Trecând astfel dincolo de hotarele cunoașterii umane, miturile le transcend, de asemenea, pe cele ale timpului. De aici și forța, puterea sau eterna lor proșpețime. Așa se explică de ce pot fi ele citite și recitate, comentate și reexplicate la fiecare nouă generație. Pentru că la fel cum analiza unui vis nu este niciodată exhaustivă, nici cea a unui mit nu e nicicând finalizată întru totul.

Istorie și bibliologie

Unul dintre paradoxurile care marchează povestea Vechiului Testament este faptul că, într-un fel, Revoluția Franceză a fost cea care a permis propagarea și studierea lui. Într-adevăr, Biserica Catolică nu a încurajat niciodată lectura acestor texte. Ea le-a interzis vreme îndelungată, de teamă că oamenii vor descoperi în ele și altceva în afara dogmei latine și a suitei ei de indulgențe și de compromisuri. Reforma n-a făcut decât să agraveze situația. Și, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, cei care dețineau un exemplar din Biblie puteau fi trimiși la galere. Așa au apărut „Bibliile de coc”: hughenoții nu mai știau cum să și le ascundă de soldații care scotoceau asiduu prin dulapurile lor și le găureau pardoseala. Folosindu-se de faptul că bonetele femeilor erau considerate sacre, ei au început să confecționeze Biblii miniaturale care dispăreau în părul soțiilor la apariția soldaților.

În epoca aceea, se credea că Biblia a fost scrisă de Moise. Până la începutul secolului al XIX-lea, toți autorii, precum Spinoza (1632-1677) sau Richard Simon (1638-1712), care încercaseră să demonstreze contrariul, erau boicotați, iar scrierile lor, interzise. Astăzi știm că Tora, textul ebraic al Vechiului Testament, este o culegere de patru texte mai vechi, adunate la un loc în secolul al V-lea î.Hr. de către Esdras sau de unul dintre colaboratorii lui⁷. Cele mai vechi, manuscrisele elohist și iahvist (922-722 î.Hr.), relatează istoria și descendența eroilor biblici. Cele mai recente, Deuteronomul și textul sacerdotal (722-587 î.Hr.) sunt, mai cu seamă, texte de lege în care nu există nici îngeri, nici vreo divinitate animală precum Șarpele din Grădina Edenului. Primele unsprezece capitole prezentate aici, începând de la Geneză și până la Turnul Babel, provin, în principal, din manuscrisele iahvist și sacerdotal. Primul, Facerea lumii și a omului, este un text sacerdotal. Povestea lui Adam și a descendenților lui, Cain, Abel și Seth, este iahvistă. Lista patriarhilor de la Adam la Noe (capitolul al cincilea) este un text sacerdotal care provine dintr-un manuscris diferit de cel al Creației: *Cartea generațiilor*. Potopul este un *patchwork*⁸ al manuscriselor iahvist și sacerdotal. Iar Turnul Babel este un text iahvist.

Elaborat de Esdras sau de unul dintre colaboratorii lui, ansamblul textului are tendința să privilegieze punctul de vedere sacerdotal. *Coerența numerologică* ce îmbină și unifică poveștile, adesea diferite, din manuscrisele iahvist și sacerdotal este totuși absolut remarcabilă. I-am consacrat un loc important în argumentarea studiului prezentat aici.

⁷ Vezi, referitor la acest subiect: Richard Elliott Friedman, *Qui a écrit la Bible*, Exergue, 1997. (n.a.)

⁸ Melanj, amalgam. *Patchwork*, în limba engleză, înseamnă coaserea împreună a unor petice din materiale și culori diferite. (n.red.)

În ansamblul Bibliei, manuscrisul sacerdotal ocupă de trei ori mai mult spațiu decât celelalte. În Geneză, în schimb, manuscrisul iahvist este predominant. El este cel care relatează istoria esențialmente mitică a originilor umanității și proveniența majorității imaginilor mitologice pe care, în vederea scrierii acestei cărți, le-am supus unei analize asemănătoare aceleia a imaginilor onirice. Vom vedea că acestea plasează textul într-o lumină neașteptată, atribuindu-i un sens adeseori foarte diferit, dacă nu chiar diametral opus de cel interpretat și statornicit de tradițiile religioase. Este important așadar, abordând cartea de față, să nu uităm că, deși religiile mono-teiste și-au însușit miturile Genezei, acestea nu îi aparțin de drept. Ele provin dintr-o religie anterioară lor, în care credința în Iehova nu se disociașe încă de cele animiste, caracteristice epocii, și pe care Jean Bottéro, specialist în istoria religiilor Tărâmului Fertilității⁹, o numește „iahvism”¹⁰. Și, în măsura în care redactarea lor o precedă cu câteva secole pe cea a Torei, aceste mituri trebuie considerate ca fiind un patrimoniu al lumii occidentale, asupra căruia nici musulmanii, nici creștinii, nici evreii nu au drept de proprietate.

Întrucât nu vorbesc ebraica, nici greaca sau arameeana, care sunt limbile în care s-a păstrat textul antic, și pentru a-i putea înțelege profunzimea și a mă lăsa pătruns de ea, am adoptat o metodă de lucru sugerată de preotul unor prieteni, Claude Larre, fondatorul Institutului Ricci¹¹ și al Școlii Europene de Acupunctură. Într-o zi, la sfârșitul unuia dintre

⁹ În fr. în orig. *Le Croissant fertile* (corn, semilună fertilă). Expresie care desemnează teritoriul ce reunește regiunea Mesopotamiei, a Levantului și a Orientului Apropiat și Mijlociu. (n.red.)

¹⁰ Jean Bottéro, *Naissance de Dieu*, Gallimard, 1992. (n.a.)

¹¹ Institutul Ricci este un institut de sinologie care vinde broșuri cu textele medicale și filosofice taoiste, traduse și comentate, foarte utile pentru toți cei interesați de energetica ființei umane.

cursurile sale, întrebându-l despre un fragment din *Lingshu*¹², Claude Larre mi-a atras atenția că textele acestea vechi sunt atât de abundente și de stufoase încât nicio traducere nu le poate reproduce sensul în totalitate. Și, cum știa că nu îmi pot consacra timpul, oricum insuficient, învățării limbii chineze, m-a sfătuit să îmi procur mai multe traduceri pentru a-mi putea face, prin comparație, o idee personală despre textele respective.

Traducerile Bibliei fiind destule, am preluat această metodă pentru înțelegerea textului. Cele care încearcă să reproducă sensul original al textului ebraic sunt rare. Traducerile lui Fabre d'Olivet¹³, André Chouraqui¹⁴ și Paul Nothomb¹⁵ mi-au fost de mare folos în această privință. În schimb, toate acelea din care răzbate obediența religioasă, prezente din belșug, sunt mai mult sau mai puțin identice. Constatând destul de rapid că versiunile creștine atenuaseră întreaga causticitate filosofică și socială a textului, m-am cufundat în cele ale obedienței evreiești. Or, traduceri franceze ale Torei, cea comentată de Rachi, la fel și cea a rabinatului francez¹⁶, nu se deosebesc cu nimic de traduceri creștine. Și ele aplatizează textul într-o moralitate de grădiniță care n-a făcut decât să mă convingă că sensul profund al acestei mitologii provenea dintr-o tradiție anterioară constituirii religiei evreiești, pe care cele trei religii monoteiste o lăsaseră să cadă în uitare.

---

¹² Împreună cu Suwen, *Lingshu* constituie tratatul de medicină chineză care explică acupunctura.

¹³ Fabre d'Olivet, *La langue hébraïque restituée*, Delphica, L'Âge d'homme, Paris, 1999.

¹⁴ *La Bible*, tradusă și prezentată de André Chouraqui, Desclée de Brouwer, 1989.

¹⁵ Paul Nothomb, *Les Récits bibliques de la Création*, La Différence, Paris, 1991.

¹⁶ *Le Pentateuque*, traducere franceză realizată sub direcția marelui rabin Zadoc Kahn, Colbo, Paris, 1985.